

Univerzita Karlova v Praze – Filozofická fakulta

SEDM SPÁČŮ Z EFESU V PLATÓNSKÉ JESKYNI

(Písemná práce z filozofie pro neoborové studenty doktorského studia)

Mgr. Ľubomír Novák

novak-l@muzeum-pribram.cz

Studijní program: Obecná jazykověda – Indoevropská srovnávací jazykověda, kombinované doktorské studium

Školitel: Doc. PhDr. Petr Vavroušek, CSc.

Úvod

Křesťanská legenda o sedmi spáčích z Efesu je rozšířená na širokém území křesťanské Evropy a Předního Východu, z původní syrské legendy vznikly v průběhu středověku četné překlady a varianty známé zejména v řeckých a latinských verzích¹, mimo Evropu však existují i verze v arménštině, etiopštině, sogdijštině, perštině a v arabštině. Tato původně křesťanská legenda se však těšila popularitě nejen v křesťanském světě – tuto legendu znal i prorok Mohammed a byla zahrnuta do Koránu jako první část osmnácté súry, celá súra pak byla i podle této legendy pojmenována *Al-Kahfu* (الكهف) – *Jeskyně*. Na tento příběh, který křesťané chápou spíše jako důkaz existence zmrtvýchvstání, však může být nahlíženo i z jiného hlediska – jak se pokusím ukázat dále, jsou zde určité analogie s Platónovým *Podobenstvím o podzemní jeskyni*. Variant legendy o *sedmispáčích*² je velké množství, pro studium dané problematiky je několik možností, ze kterého pramene vycházet (srov. HUBER 1910, KOCH 1883). Jelikož se zabývám filologií íránských jazyků, rozhodl jsem se, že ve své snaze najít souvislosti mezi legendou o sedmispáčích a Platónovým podobenstvím o jeskyni budu vycházet ze sogdijské verze legendy³ (SIMS-WILLIAMS 1985, ZARŠENÁSOVÁ 2001), jelikož se však nabízí i porovnání této křesťanské legendy s její muslimskou interpretací, hodlám se zabývat i variantou tohoto příběhu tak, jak je vyložena v osmnácté súře Koránu.

Příběh sedmi efeských mladíků se dá jednoduše shrnout následovně: za vlády římského císaře Decia (LP 249-251) docházelo k persekuci křesťanů v Římské říši. V té době žilo v Efesu sedm mladíků, kteří se nechtěli zřít své víry a ukryli se v jeskyni, kde se modlili k Bohu. Bůh na ně seslal spánek a skryl vchod do jeskyně. Jeskyně byla náhodou znovuobjevena za vlády císaře Theodosia Mladšího (LP 408-450), mladíci byli probuzeni z dlouhého spánku a měli sloužit jako důkaz zmrtvýchvstání Ježíše Krista (srov. SIMS-WILLIAMS 1998, ZARŠENÁSOVÁ 2001, 3).

¹ A od nich odvozené překlady do anglosaštiny, střední a moderní angličtiny, staroseverštiny, švédštiny, němčiny, francouzštiny, španělštiny, italštiny a střední irštiny.

² České apelativum *sedmispáč* označující dlouho spícího člověka vychází právě z legendy o efeských mladících, české pojmenování vychází z německého *Siebenschlafer*; podobné označení pro dlouho spícího člověka lze najít i ve slovenském *sedemspáč*, v maďarštině *hétalvó*, ve švédštině, dánštině a norštině *syvsover* či ve velštině *saith cysgadur* (a pro srovnání rovněž pojmenování *haft ch^voftagán* či *ch^voftagán-e Efesos (Afsús)* v perštině). V této práci budu pojem *sedmispáči* používat pro označení sedmi efeských mladíků, nikoliv ve smyslu tvrdě spícího člověka.

³ Sogdijská verze legendy o sedmispáčích je doložena na jednom fragmentu, tvoří desátou kapitolu křesťanského sogdijského rukopisu C2. Rukopis C2 je pro studium sogdijštiny zajímavý tím, že je napsán v jistých ohledech archaickou formou sogdijského jazyka, která pravděpodobně neodráží tehdejší mluvený jazyk. Zajímavostí je, že ani prokazatelně starší dokumenty nevykazují archaické prvky jazyka, jak je známe právě z tohoto křesťanského rukopisu.

Sogdijská verze legendy

Sogdijská verze legendy o sedmi spácích z Efesu vychází ze syrského originálu. Zachovala se v jednom fragmentu, který je součástí sogdijského rukopisu C2 – jde o jeho desátou kapitolu. Sogdijský fragment legendy se sice nezachoval kompletní, je však známa syrská verze této legendy od Jakuba ze Sarugu, která se formálně shoduje s dochovaným sogdijským fragmentem, dokonce se dá i předpokládat, že sogdijská verze byla přeložena právě z Jakubovy legendy – tudíž je možné porovnáním sogdijské a syrské verze rekonstruovat původní znění sogdijského příběhu.

Český překlad sogdijské legendy zní následovně (kursivou jsou odlišeny nedochované pasáže doplněné podle syrského originálu⁴, text v hranatých závorkách je volné převyprávění legendy nedochované v sogdijském fragmentu; srov. přílohu):

[Za časů panování císaře Decia docházelo k persekucím křesťanů. Když přijel Decius do Efesu nutil křesťany aby se zřekli své víry a ty, kteří se víry nechtěli zřít, nechal zabít. Sedm mladíků z Efesu prchlo před Deciem a jeho vojskem na horu nad Efesem, kde našli jeskyni, ve které se chtěli skrýt. Všech sedm mladíků se skrylo v jeskyni a Efeští jim zatarasili vchod. Mladíci se modlili k Bohu a ten na ně seslal dlouhý spánek.

Takto měli spát 372 let až byli objeveni v době panování císaře Theodosia – vchod do jeskyně našel pastýř Adolius. Když se sedmispáči probudili, mysleli, že spali pouhý den a vyslali jednoho z nich, Jamblicha, do města aby nakoupil jídlo. Ten šel do města, ale zdály se mu podivné oděvy i jazyk místních lidí a peníze, kterými chtěl platit již dávno neplatily. Mladík Jamblichus poté mluví s biskupem Máresem a vykládá mu svůj příběh...]

(recto)

1. *A hle! Viděl jsem jak večer vstoupil Decius do města Efesu,*
2. *ale zdali je to město Efesos, nevím.*
3. *Biskup Máres pravil: „toto je znamení od Hospodina zjevené*
4. *prostřednictvím tohoto mladíka ale přišli jsme abychom jej viděli. a biskup*
5. *Máres a soudce nasedli na jezdecké koně a s ním starosta,*
6. *a šlechta a všichni lidé z města s nimi.*
7. *Když zpozdl se Jamblichus, vyslanec jejich*
8. *toho dne. Tak mysleli, že snad někdo jej zajal*
9. *kdo byl společníkem blízko krále; a když o tom tak přemýšleli,*
10. *přišel znenadání zvuk mnoha lidí kteří přicházeli nahoru k jeskyni a*
11. *oni mysleli, že to jsou vojáci od krále poslaní*
12. *kteří by je porazit mohli; tak vstali bez meškání a modlili se a označili svá těla*
13. *znaméním kříže a potom jeden druhého políbili a řekli:*
14. *snad abychom sešli dolů a pro mladíka Jamblicha, který se zdržel*
15. *protože král nás očekává. ❖ Když takto přemýšleli přišel*
16. *biskup Máres a soudce a všechny zástupy [lidí] k jeskyni a spěchal*
17. *Jamblichus před nimi a vešel do jeskyně a druhové jeho*
18. *...*

(verso)

1. *...*
2. *a když je uviděli přišli k údivu a vzdávali chválu*
3. *Hospodinu, že ukázal lidem znamení a šli k jeskyni.*

⁴ Překlad ze sogdijské legendy byl doplněn pasážemi se syrského originálu (viz. ZARŠENÁSOVÁ 2001, 34-38).

4. *a vydávali ohromný hluk. Když vešli a našli tyto pravověrné*
 5. *seděli velkolepě a podobaly se jejich tváře růži*
 6. *a padli [k zemi] biskup Máres i starostové*
 7. *a klaněli jim se k zemi, oni a tuláci a všechny zástupy [lidí]*
 8. *z města a vzdávali tak úctu Mesiáši a svému všemohoucímu Bohu,*
 9. *že se stali váženými, že je mohli viděli a navštívili a také, že*
 10. *s nimi mluvili. a oni vše, co za dnů krále Decia*
 11. *prožili, popsali, i biskupa Márese a soudce a vznešené*
 12. *města ❖ a bez otálení poslali posla spolu s dopisem*
 13. *k Theodosiovi, velikému králi, a tak oznámili, že by mělo prospížit*
 14. *jeho veličenstvo, aby vidělo veliký zázrak který ve dnech jeho veličenstva*
 15. *ukázal Hospodin jako objasnění smlouvy života věčného*
 16. *nás udivilo vzkříšení mrtvých*
 17. *a že obnoveni byli. Když to Theodosius uslyšel,*
 18. *zvedl se ze svého trůnu a padl k zemi aby se poklonil...*
- [Po smrti sedmi mladíků efeských nechal jim císař Theodosius vystavět hrob a na místě jejich hrobky ustanovil poutní místo.]*

Dochovaný sogdijský fragment sice ukazuje pouze druhou část legendy, naštěstí právě dochovaná část textu obsahuje některé základní theologické myšlenky této legendy. Z dochované části se dá vyčíst, že mladíci znají detaily o životě za panování císaře Decia a že z něj mají strach, na druhou stranu, když zvědí, že se probudili o dvě století později za panování Theodosia, nemají se čeho obávat a jejich osud se stal příkladem čisté víry a rovněž i důkaz zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Je zde zmíněno i jméno jednoho ze sedmispáčů – jméno *ymlyk*[?] – Jamblichus. Z ostatních legend známe i ostatní jména efeských mladíků, podle východních křesťanů byla jejich jména Maximilian, Jamblichus, Martinianus, Johannes, Dionysius, Antonius a Constantinus, podle křesťanů západních to byli Maximian, Malchus, Marcianus, Dionisyus, Johannes, Serapion a Constantin.

Koranická verze legendy: súra *Al-Kahfu* (*Jeskyně*)

V první části osmnácté sóry Koránu (verše 8-25) je vyložen příběh efeských mladíků tak, jak jej znal prorok Mohammed. Koranická verze příběhu o sedmispáčích se vcelku neliší od křesťanské legendy, zde je však kladen hlavní důraz na tu část legendy, kdy byli mladíci probuzeni, vůbec není zmíněna jejich příslušnost ke křesťanské obci. Mohammed zde, na rozdíl od křesťanů, poukazuje zejména na pevnost víry v Boha a neochotu se víry zříci (srov. verš 13); pro křesťany je hlavním motivem legendy spíše důkaz zmrtvýchvstání.

Koranická verze legendy vypadá následovně (v poznámkách pod čarou jsou vysvětlivky připojené k českému vydání Koránu):

8. *Domníváš se, že lidé jeskyně⁵ a ar-Raquímu⁶ byli zázrakem jedním z Našich znamení?*
9. *... a hle, mladíci se do jeskyně uchýlili a pravili: „Pane náš, daruj nám od Sebe milosrdenství a připrav nám pro věc naši správné vedení!“*
10. *A zakryli jsme uši jejich v jeskyni té během roků mnohých,*
11. *potom jsme je vzkřísili, abychom poznali, která z obou stran lépe odhadne délku pobytu jejich.*
12. *My vyprávíme ti příběh jejich pravdivě; vždyť mladíci to byli, kteří v Pána svého uvěřili, a jejich vedení po cestě správné jsme upevnili.*
13. *A srdce jejich jsme posílili, když vstali a řekli: „Náš Pán je Pánem nebes a země a nikdy nebudeme vzývat božstvo jiné kromě Něho, jinak bychom lež nehoráznou hovořili.*
14. *Tento náš lid si vzal místo Něho božstva různá, aniž o nich přinesl jasné zmocnění! a kdo je nespravedlivější než ten, kdo proti Bohu lži si vymýšlí?“*
15. *A až se oddělíte od lidí těch a od toho, co uctívají vedle Boha, uchylte se do jeskyně! Pán váš nad vámi část milosrdenství Svého rozprostře a ve věci vaší vám ulehčení připraví.*
16. *A byl bys viděl, jak slunce se při svém východu sklání napravo od jeskyně jejich a při svém západu je mýtí nalevo, zatímco oni byli v středu jejím⁷. a toto je jedno ze znamení Božích; ten, koho Bůh vede, ten po správné cestě kráčí, avšak pro toho, komu Bůh dal zbloudit, nenajdeš ochránce ani průvodce žádného.*
17. *A byl bys je pokládal za bdící, zatímco oni spali a My je napravo i nalevo kolébali; a pes⁸ jejich s předními tlapami roztaženými na prahu ležel. a kdybys je byl náhodou spatřil, byl by ses dal před nimi na útěk pln strachu z nich hrozného.*
18. *A tak jsme je vzkřísili, aby se jeden druhého vyptávali. i pravil jeden z nich: „Jak dlouho jsme zde setrvali?“ Odpověděli: „Setrvali jsme zde den či část dne jednoho.“ (Nakonec) řekli: „Pán náš zná nejlépe, jak dlouho jsme zde zůstali. Vyšleme jednoho z nás do města s těmito penězi svými, nechť zjistí, kdo nejlepší pokrmy má, a nechť nám od něho potravu přinese; a nechť jedná obezřetně a slušně, aby na nás neupozornil nikoho.*
19. *Kdyby nás odkryli, ukamenovali by nás anebo by nás donutili vrátit se k náboženství svému; a pak již nikdy bychom nebyli blaženi.“*
20. *A tak jsme je odhalili (lidem z města), aby poznali, že slib Boží je pravdivý⁹ a že o Hodině pochyby žádné není. a hle, lidé se mezi sebou hádali ohledně věci jejich, a říkali jedni: „Vystavme nad nimi stavbu nějakou; Pán jejich přece o nich dobře ví!“ a pravili ti, kdož ve sporu o věc tu zvítězili: „Vystavíme nad nimi svatyni!“¹⁰*
21. *A budou říkat někteří: „Byli tři a čtvrtý z nich byl pes jejich.“ Jiní řeknou: „Bylo jich pět a šestý z nich byl pes jejich“ dohadující se o nepoznatelném; a další řeknou: „Sedm, a osmým z nich byl pes jejich.“ Odpověz: „Pán můj zná nejlépe počet jejich; a zná to jinak jen lidi nemnoho!“*
22. *Nehádej se tedy o nich, leda jen způsobem esoterickým¹¹, a nevyptávej se na ně (z nevěřících) nikoho a neříkej o ničem: „Já zítra učiním to a to,“¹²*

⁵ Arabsky *ašhábu 'l-kahfī* či *'ahlu 'l-kahfī*, persky *ašhá-b-e kahf*.

⁶ „Ar-Raquímu“: exegetům nebyl jasný význam slova, tlumočili jako a) místní jméno (vesnice, údolí, hory), b) název dokumentu (knihy, nápisu, desky s příkázáním), c) jméno psa, d) kalamář nebo psací náčiní. Moderní badatelé se přiklání k názoru, že jde o místní jméno, pouze Torrey v něm vidí zkomolené jméno císaře Decia (Dakím), ovšem chybně. (Korán, str. 688-689) Pro srovnání, v arabštině je Raquímu psáno رقيم, Dakím (Daqím?) psáno دقيم; Arabové a Peršané nazývají Decia Daqjánús, což je odvozeno od latinského Decianus, Deciův.

⁷ „Jeskyně byla tedy vchodem obrácena k severu.“ (KORÁN, str. 689)

⁸ „Pes je nazýván v pozdější islámské legendě Qitímír; jedno z mála zvířat, jež se dostanou do ráje. Zvolání qitímír je užíváno v islámském světě na ochranu před psem.“ (KORÁN, str. 689)

⁹ „Slib pravdivý“; probuzení sedmi spáčů sloužilo jako důkaz zmrtvýchvstání. (KORÁN, str. 689)

¹⁰ „Není zřetelné, co je myšleno ‚stavbou‘ a co ‚svatyní‘ a jaký byl mezi nimi rozdíl. Exegeti se dohadovali, že spor nastal až po smrti sedmi spáčů a že jedna skupina je chtěla zazdít v jeskyni, zatímco druhá pro ně chtěla zbudovat chrám.“ (KORÁN, str. 689)

¹¹ „Způsobem esoterickým“ (mirá'an záhiran): nejasné místo, přidržují se v jeho výkladu názoru Bausaniho. Překlady se různí: ‚způsobem povrchním‘ (Blachère, ale v pozn. připouští ‚esoterickým‘), ‚leda na oko‘ (Nykl), ‚jen ve zjevném sporu‘ (Kračkovskij), ‚způsobem osvětlujícím‘ (Paret, s otazníkem). Zdá se, že i Muḥammad měl dojem, že určitá čísla mají význam nepostižitelný, prchavý, lidem nepochopitelný a chtěl to na tom místě vyjádřit. (KORÁN, str. 689)

23. *aniž připojíš: „Bude-li chtít Bůh.“ a vzpomínej Pána svého, když zapomnětlivý jsi, a řekni: „Snad Pán můj mne dovede k tomu, co je správnější než toto!“*
24. *A setrvali oni v jeskyni své tři sta let a přidáno je k tomu ještě devět.¹³*
25. *Rci: „Bůh zná nejlépe, jak dlouho tam zůstali, a Jemu náleží nepoznatelné na nebesích a na zemi a On nejlépe je vidoucí a slyšící! a nemají oni kromě Něho ochránce žádného a On nečiní nikoho společníkem rozhodnutí Svého!“*

(KORÁN 18:8-25)

Symbolika jeskyně v islámu se různí, např. v deváté súře (*at-Tauba* či *Bará'at* – Pokání) je zmíněno, aby nevěřící prchli do jeskyně (KORÁN 9:57). Na druhou stranu zejména stoupců sůfismu považují jeskyni za místo, kde je možné nalézt duchovní skryš a kde lze čekat osvětlení (MCAULIFFEOVÁ 2001, 293). Verše 8-25 súry *al-Kahfu* přesně neuvádějí důvod, proč se mladíci skryli v jeskyni – je zde uvedeno, že tam utekli před nevěřícími a celý text působí, že jde o jakousi zkoušku, ve které Bůh testuje pevnost jejich víry. Z tohoto pojetí pak vychází sůfická interpretace jeskyně jako spirituálního místa. Mezi řádky lze vyčíst i další význam této legendy – jde zejména o poukázání na relativitu času: pokud bude věřící dostatečně oddán Bohu, čas pro něj není důležitý a Bůh jej svou milosrdností ochrání před světem nevěřících. Koranickou interpretaci příběhu o sedmispáčích lze tedy shrnout spíše jako morální příběh ukazující na nutnost setrvat ve víře, je to spíše náboženský příklad odměny za oddanost Bohu než jako metafora dokazující zmrtnýchvstání, jak je legenda chápána v křesťanském světě.

Platónovo Podobenství o podzemní jeskyni

Platónův rozhovor Sókrata s Glaukónem ve kterém Sókratés popisuje rozdíl mezi vzdělanou a nevzdělanou duší na příkladu lidí uvězněných v podzemní jeskyni, kteří mohou sledovat pouze obrazy jakéhosi stínového divadla vytvořeného aktivitami jiných lidí, kteří chodí po zídce za níž hoří oheň (PLATÓN, 514-520). Sókratovo podobenství se dá rozdělit na čtyři hlavní linie: *zajetí, osvobození, procitnutí a zavržení*:

Zajetím myslím první část příběhu, kdy jsou obyvatelé jeskyně spoutáni a nevidí nic než jen stínové divadlo, které je pro ně vším – je jejich představou o světě a jediným zdrojem informací. Ze Sókratových slov není zřejmé, zdali mohli mezi sebou jednotliví vězni rozmlouvat, je však zřejmé, že mohli slyšet hlasy lidí přecházejících po zídce nad nimi, a že hlasy těchto lidí považovali za hlasy stínů, které viděli (PLATÓN, 514a-515c).

¹² „Verše 21-22: jsou zřetelně pozdější, asi medínské, a jsou odpovědí na různé námitky křesťanů, kteří našli v Muḥammadově vyprávění nedostatky a odchylky. Možné však je, že i muslimové kladli různé otázky, na něž Prorok nebyl schopen odpovědět. Avšak i křesťanské (syrské) prameny se rozcházejí v údajích o počtu mladíků.“ (KORÁN, str. 689)

¹³ „Verš je vlastně pokračováním verše 11.“ (KORÁN, str. 689)

Osvobozením pak lze myslet druhou část Sókratova příběhu, kdy je jeden z vězňů osvobozen z řetězů a dostává se do světa lidí, které znal pouze jako stíny (PLATÓN, 515c).

Procitnutí je okamžik, kdy se na vlastní oči seznámí s originály předmětů, které předtím znal pouze jako stíny a rovněž pozná i světlo ohně, které promítalo stíny těchto předmětů na zed', před kterou se svými spoluvězni od dětství žil. Poté je násilím vytažen ven z jeskyně a tam poznává „reálný“ svět. Zde je zajímavé Sókratovo uvažování, že osvobozený vězeň by nejdříve sledoval okolní dění pouze pomocí jejich stínů a zrcadlení na vodní hladině a až později by se odvážil na celé dění pohlédnout přímo. Sókratés toto vysvětluje i faktem, že vězňovým očím by jistě trvalo nějaký čas, než by si zvykly na světlo slunce (PLATÓN, 515c-516c).

Čtvrtá část podobenství – *zavržení* – je v Sókratově dialogu uvedena jako popis zamítnutí zkušeností ostatních. Osvobozený vězeň se vrátí zpět do podzemní jeskyně a posadí se vedle svých spoluvězňů; určitý čas mu trvá, než si jeho oči opět zvyknou na jeskynní světlo a ostatní spoluvězni domnívají, že na povrchu přišel o zrak a nemají ani pramalý zájem opustit svět stínohry (PLATÓN, 516c-517a).

Sókratés uvádí, že uvěznění obyvatelé podzemní jeskyně znají dobře svůj svět stínohry – mohou sledovat určité zákonitosti v pohybech stínů a mohou i předvídat určité jevy na základě jim známých informací. Ze skutečností uvedených v Sókratově obraze lze soudit, že obyvatelé jeskyně neumí (či nemohou) mluvit, ale mohou slyšet hlasy jiných lidí; je rovněž možné se domnívat, že v rámci jim známého světa stínů o něm mohou přemýšlet. Je však otázkou, nakolik mohou rozumět řeči lidí jejichž stíny vidí přecházet po zídce. Fakt, že spolu ať již z jakýchkoliv důvodů nemohou rozmlouvat je i zřejmým východiskem pro zdůvodnění čtvrté části Sókratova příběhu – osvobozený vězeň se vrátí zpět a ostatní vědí (vidí?), že jeho zrak odvykl jeskynnímu příšeří a že jeho oči po návratu z povrchu se zkazily. Sókratés vůbec neuvádí snahu osvobozeného vězně vyložit svým spoluvězňům svět nacházející se na povrchu a tudíž oni jen na základě jim známých faktů o světě mimo jeskyni smýšlí jako o zlém světě.

Zkusme mírně změnit Sókratův příběh – dejme vězňům možnost spolu rozmlouvat (zde je v tuto chvíli nepodstatné jakým způsobem spolu mohou komunikovat – jestli se naučili jazyk lidí přecházejících po zídce, či zda si na základě stínového světa nevytvořili vlastní způsob dorozumívání) – první tři části příběhu by se pravděpodobně vůbec nezměnily, snad jen by si vězni všimli, že jeden z nich byl osvobozen a zmizel a tuto situaci by mohli spolu řešit – toto však není pro dějovou linii příběhu nikterak podstatné. Zřejmě by se změnila poslední část příběhu – *zamítnutí*. Po návratu osvobozeného vězně zpět do jeskyně by situace vyložená Sókratem zůstala nezměněná – osvobozený by si jistě musel chvíli opět zvykat na jeskynní

podmínky (ať již z důvodu osvětlení či z důvodu neochoty být opět uvězněn ve světě pohybujících se stínů), pohled ostatních by se rovněž zřejmě také nezměnil – považovali by svět mimo jeskyni za špatný. Rozdíl by však nastal v okamžiku, kdy by osvobozený vězeň začal svým druhům líčit, jak vypadá svět v jeskyni samotné, že stíny, které vidí jsou jen odrazy jiných věcí, které doposud neviděli a pak by jim vyprávěl o světě na povrchu – o slunci, vodě, lidech atd. Je zřejmé, že by jeho slovům jen těžko věřili, vždyť svět vypadá přesně tak, jak jej vidí odražený na zdi, samotného osvobozeného vězně by zřejmě považovali za snílka. Do tohoto okamžiku se tedy změna Sókratova příběhu veskrze neliší od toho původního; po určité době však může nastat další bod ve vnímání světa jeskynních vězňů – *uvěření*. Vězni totiž mohou začít uvažovat o jejich světě pohybujících se stínů i o světě na povrchu, který jim byl vylíčen. Mohou začít o jim známém světě pochybovat. Je otázkou, kam může vést jejich přemýšlení o světě na povrchu – pokud budou i nadále uvězněni, mohou o tomto světě snít jako o pohádkovém světě, mohou rovněž dát najevo svůj nesouhlas s vězněním a pokusit se o osvobození (ať již vlastními silami či nějakým způsobem přesvědčit lidi chodící po zídce, aby je osvobodili oni) anebo si uvědomí svou bezvýchodnou situaci a resignují na představy o světě zalitém sluncem a smíří se s životem v jeskyni.

Ještě jeden aspekt se dá vyložit na základě Sókratova vyprávění – Sókratés Glaukónovi říká, že osvobozený vězeň by se za nic na světě nechtěl vrátit zpět do světa v jeskyni. Toto však je otázkou – svět stínů v jeskyni je poměrně jednoduchý, vězni svůj klamný svět dobře znají a orientují se v něm. Na druhou stranu skutečný svět na povrchu země je pro osvobozeného vězně něčím novým, neznámým a možná i nesrozumitelným. Platón ve svém textu zdůrazňuje úlohu poznání a rozumného úsudku, a tudíž Sókratův osvobozený vězeň se, dle jeho slov, po čase dobře zorientuje ve světě mimo jeskyni a může pochopit jeho zákonitosti – v tomto Sókratovi příkyvuje i Glaukón. Může to být však i jinak: osvobozený vězeň sice pozná zákonitosti nově poznaného světa na povrchu, ale takový svět může být pro něj složitý a život v něm obtížný a proto se sám (ať již ze strachu, neochoty pochopit či z lenosti) vrátí do svého jeskynního žaláře. Možná právě proto Sókratés neuvádí nic o tom, že by osvobozený vězeň líčil svým druhům svět vně jeskyně. Rovněž, pokud budeme uvažovat, že všichni vězni určitým způsobem sdíleli svůj osud, mohlo mezi nimi vzniknout i nějaké pouto – v tomto případě by se mohl osvobozený vězeň pokusit vysvobodit i ostatní... Nabízí se řada dalších domněnek, jak interpretovat Sókratův rozhovor s Glaukónem, je třeba i zvážit fakt, že osvobozený vězeň byl po určité době života mimo jeskyni opět zavlčen do svého jeskynního žaláře a znovu spoután. Zaměřil jsem se na několik základních problémů, které se nabízejí při interpretaci Platónova podobenství, při jejich nástinu jsem vycházel zejména

z předpokladu, že hodlám Platónův text srovnat s legendou o sedmi spáčích z Efesu, tyto domněnky jsou však jen na okraj samotného podobenství, jeho hlavním účelem zřejmě bylo vyložit omezenost lidského poznání.

Sedmispáči v platónské jeskyni: interpretace

Z nástinu sogdijské legendy o sedmispáčích a koranické verze příběhu lze vyčíst určité podobnosti této legendy s Platónovým podobenstvím o jeskyni. První, v tomto případě však téměř nepodstatný, společný rys obou příběhů je jejich lokace v jeskyni, dále se však *příběh jeskyně* značně liší. Další podobnost lze spatřit v procitnutí obsaženém v obou příbězích – u Platóna lze sledovat procitnutí spojené s osvobozením ze světa klamu, v legendě o sedmispáčích pak spirituální procitnutí – zjednodušeně řečeno jakási forma boží odměny za pevnost ve víře. Platónův rozhovor Sókrata s Glaukónem je sice v hlavní míře myšlen jako určité morální ponaučení, křesťanská (a později i muslimská) legenda je naopak spíše jako příklad pravověrnosti efeských mladíků uváděna jako důkaz znovuzrození.

Když pomineme prvotní společný rys legendy o sedmispáčích a Platónova podobenství – jeskyni, můžeme v obou příbězích hledat další styčné plochy. Ty se sice z povahy obou příběhů nedají najít snadno, ale po určitém srovnání je lze najít jistý společný v dějové linii obou příběhů. Výše jsem uvedl, že Platónovo podobenství o jeskyni vy se dalo rozčlenit na čtyři části – *zajetí, osvobození, procitnutí a zavržení* a připojil jsem hypotetickou pátou část – *uvěření*; podobným způsobem lze rozdělit i legendu o sedmispáčích. Při interpretaci jednotlivých částí legendy přihlédnu k Platónskému podobenství aby jednotlivé podobnosti obou příběhů vyšly lépe na povrch.

1) **Zajetí:** Zajetí v křesťanské legendě lze chápat několika způsoby, ten nejjednodušší je fakt, že sedm efeských mladíků je „uvězněno“ v pohanském světě, kde i ti, kteří se hlásí ke křesťanské víře, jsou ochotni se jí vzdát. Samotný akt uvěznění je pak v legendě objevuje přímo – poté co mladíci utečou skrýt se před Deciem do jeskyně, nechá císař její vchod zazdít (a podle některých pramenů dokonce nechá zazděný vchod označit cedulkou na připomenutí, že se mu tito křesťané vzepřeli a on je nechal zemřít v jeskyni – možná z těchto verzí legendy může vycházet zmínka o *ar-Raqímu* v Koránu).

Ve srovnání s Platónským pojetím *zajetí* je zde však jeden podstatný rozdíl: efeští mladíci sice žijí ve „světě pohyblivých stínů“ (pokud bychom tímto způsobem mohli interpretovat život pravověrných ve světě pohanů), oproti vězňům v jeskyni však kromě znalosti reálného (= pohanského) světa znají i existenci spravedlivého světa vyloženého v Bibli.

2) **Osvobození:** Lze těžko definovat, kdy by podle textu legendy mělo začít osvobození mladíků. Za akt osvobození bychom mohli chápat už okamžik, kdy na ně Hospodin sešle dlouhý spánek, ale rovněž můžeme za moment osvobození považovat až okamžik, kdy je vchod do jeskyně znovu nalezen a mladíci se po dlouhém spánku opět probouzejí k životu. K osvobození patří ještě i doba po samotném probuzení sedmispáčů, kteří se domnívají, že spali pouhý den.

V tomto případě se osvobození svým způsobem týká všech sedmi mladíků, ti však žijí stále v nevědomosti reálné situace, jelikož se domnívají, že se probudili o den později po jejich uvěznění Deciem.

3) **Procitnutí:** Procitnutí lze interpretovat od okamžiku po probuzení sedmispáčů, kdy hladoví mladíci vyšlou jednoho z nich – Jamblicha – do města, aby tam nakoupil jídlo. Zde je z křesťanské i z koranické verze patrné, že Jamblichus má s sebou (podle legendy) tři století staré mince, které nikdo nechce přijmout. Podle křesťanského příběhu se rovněž Jamblichus podivuje nad podivným oblečením, do kterého se odívají obyvatelé města.

Zde se procitnutí týká pouze mladíka Jamblicha, podobně jako u Platóna „procitá“ pouze jediný osvobozený vězeň. Oba jdou do neznámého, nepřátelského světa. Pro Platónova vězně je tento nový neznámý svět něčím naprosto novým – neví, co má očekávat ve světě mimo jeskyni a učí se jej poznat a rozumět mu; naproti tomu Jamblichus předpokládá, že se vrací do Efesu den poté, co jej se svými souvěrci opustil. Zřejmě očekává jen to nejhorší – možnost setkání s Deciem respektive s jeho věrnými a persekuci. Je však pravděpodobné, že Jamblichus předpokládá, že se něco od posledního dne změnilo – ví totiž, že vchod do jeskyně byl úmyslně zazděn jeho trýznitelem a opětovné otevření může znamenat něco nového.

Podobnost křesťanského příběhu s Platónovým podobenstvím je zde nasnadě i v tom, že podle *procitnutí* má dvě fáze – v první fázi se osvobozený vězeň snaží orientovat v novém světě sledováním stínů a odrazů věcí a stejně tak Jamblichus po odchodu z jeskyně přemýšlí o městě stejným způsobem, jako o něm přemýšlel, než jej „předchozího dne“ opustil. Změna nastává v okamžiku, kdy se osvobozený vězeň odváží pohlédnout na okolní svět přímo, nikoliv jen na jeho stíny a pohlédne na slunce – v tuto chvíli se dá říci, že se přizpůsobil novému světu a začíná jej pomalu chápat. i Jamblichus změní svůj postoj, když si uvědomí odlišnost ošacení Efesanů a zejména, když zjistí, že mince, které má s sebou, již dávno neplatí. Podle legendy vysvětlí obchodníkovi svou situaci a ten nechá přivést biskupa Márese a starostu a Jamblichus jim vyloží svůj příběh. Zde se příběh zčásti rozchází – v platónském příběhu se nikdo z okolí zřejmě nezajímá o osud osvobozeného vězně, na druhou stranu

v případě Jamblicha se Efeští zajímají o jeho osud a, jak později vychází najevo, jsou z jeho příběhu uneseni a vidí v něm znamení boží přízně.

4) **Zavržení:** Zavržení osvobozeného vězně v platónském příběhu a možnosti pohnutek, proč se ostatní spoluvězni nezajímali/nedozvěděli jeho historii mimo jeskyni jsem rozebíral výše. V případě Jamblicha a jeho návratu se situace mírně liší: mladíci, kteří zůstali v jeskyni očekávají Jamblichův návrat z města, když se však delší dobu nevrací, začínají si zoufat a domnívají se, že je snad zatčen Deciem či jeho vojáky; tato domněnka v nich zesílí poté, co uslyší hluk lidí blížících se k jeskyni, domnívají se, že Decius vyslal vojsko aby zajalo i je.

V této části rozboru obou vyprávění panuje shoda – jak jeskynní vězni, tak mladíci zůstávající v jeskyni nad městem vnímají svět na základě jim známých informací a nedovedou si představit, že by mohl vypadat jinak. Platónský příběh v tomto místě vlastně končí, osvobozený vězeň se po návratu zpět do jeskyně zařadí mezi své spoluvězně a (jelikož nám není z Platónova líčení jasné zdali mohou vězni navzájem mluvit) ti se od něj nedozvědí nic o světě na povrchu a tento svět zavrhnou, jelikož jej považují za prostředí, ve kterém mohou ztratit zrak.

5) **Uvěření:** Tato část se týká jen legendy o sedmispáčích, hypoteticky jsem ji nastínil jako možný vývod Sókratova dialogu s Glaukónem, tedy za předpokladu, že vězni spolu mohou v podzemní jeskyni rozmlouvat. V případě křesťanské legendy lze *uvěření* interpretovat následovně: když ti, kteří zůstali v jeskyni však vidí, jak se Jamblichus vrací v čele zástupů lidí z města, změní svůj názor, že byl Jamblichus zajat Deciem. V sogdijském fragmentu legendy to sice není jasně popsáno, ale zřejmě sami pochopili, že „Deciův“ postoj ke křesťanům se změnil; s příchodem Jamblicha se pak situace výrazně změní – i ostatní mladíci pochopí, že období Deciovy vlády skončilo a že se více nemusejí obávat perzekucí kvůli své víře. Když je jim následně Jamblichem a biskupem Máresem vyjasněna celá situace a mladíci se dozvídají, že Decius je již (podle legend) tři staletí mrtev a probudili se do období vlády křesťanského císaře Theodosia.

Pátá část již dále nepotřebuje žádné další vysvětlení, srovnání s platónským příměrem nelze již dále sledovat. Z legendy je jasné, že efeští mladíci se stanou váženými lidmi pro ostatní křesťany a že jsou považováni za světce – v tomto případě je zřejmé, že pro ně není složité akceptovat novou situaci, jelikož si oproti době Deciově polepšili.

Kdybychom uvažovali podobným způsobem o Platónově líčení a upravili bychom jej tak, že by se osvobozený vězeň vrátil zpět do svého podzemního žaláře, ale neusedl by vedle svých spoluvězňů a místo toho by uvolnil jejich pouta a vysvobodil by je, lze předpokládat, že by se opakovala podobná situace jako v případě osvobozeného vězně – ostatní by se zpočátku

zdráhali vyjít ven z jeskyně (možná by museli být vyvečeni ven), ale možná již z pocitu nabyté svobody a ze zjištění, že mohou vidět skutečné tvary předmětů, které znali jen jako stíny sami uvěřili, že svět stínohry, který doposud znali, byl jen odleskem světa skutečného a možná by byli zvědavostí hnáni ven z jeskyně, aby mohli poznat skutečný svět...

Výše nastíněná interpretace legendy o sedmispáčích podle Platónova podobenství o jeskyni není jediný pohled, jak na lze na historii efeských mladíků nahlížet. V předchozích odstavcích jsem efeské mladíky přirovnal k vězňům z podzemní jeskyně a Jamblicha k osvobozenému vězni, kterému bylo umožněno nahlédnout do „reálného světa“ – tuto interpretaci jsem jako první zvolil záměrně: jak platónští vězni, tak i efeští mladíci se nacházejí v jeskyni, odkud je jednomu z nich umožněno poznat „pravdu“. Když ale příběh otočíme, můžeme dojít k jinému výsledku, v tomto případě lze docílit spíše theologické interpretace křesťanské legendy.

Předpokládejme tedy, že ne efeští mladíci jsou vězni, ale vězni jsou pohané v čele s Deciem, ti jsou uvězněni ve lživém světě pohanských bohů a pohanští bohové pro ně hrají stínové divadlo, které tvoří jejich svět; mezi těmito pohanskými božstvy však hraje svůj part i Hospodin, jeho záměr však není mezi vězni rozpoznán, nebo je většinou vězňů přehlížen. Dejme tomu, že císař Decius je nejváženějším z jeskynních vězňů – tím, kdo nejlépe rozumí pohybu stínů a dokáže na jejich základě nejlépe rozpoznat zákonitosti tohoto světa. Efeští mladíci pak reprezentují onoho osvobozeného vězně – je jim umožněno zahlédnout svět bohů. Předpokládejme, že jeden z vězňů (jakýsi pomyslný zástupce efeských mladíků, či křesťanů obecně v této interpretaci Platónova podobenství) si všiml Hospodinových činů a je za ně ze strany Decia kritizován, vysmíván. Hospodin však uvěřivšího v jednu chvíli osvobodí a vyvede ven z jeskyně ven na povrch zemský, kde uvidí pravý svět.

Teď začnu více fabulovat a částečně se vzdálím původnímu Platónovu příběhu, abych jej mohl lépe přizpůsobit příběhu efeských mladíků. Toho, že jeden z vězňů zmizel zaregistrují i ostatní, objeví se hlasy, že mezi stíny lze vidět i záblesky jiného světa, postupně jejich hlasy zvítězí a místo Decia se stane jejich vládcem Theodosius (s ohledem na časové rozpětí legendy ve srovnání s Platónovým textem předpokládejme, že Decius nedokáže unést nové skutečnosti a zemře...), poté se do jeskyně znovu vrátí osvobozený vězeň a ostatním vylíčí, co viděl na povrchu země. Jeho slova se stanou důkazem Deciových lží a výhrou nového vnímání světa.

Jistě mohou být i další vzájemná srovnání a interpretace těchto dvou příběhů, pokusil jsem se o jejich základní porovnání. Je zde zřejmé, že podle Platónova výkladu se spíše můžeme

přiklánět k pojetí jeskyně jako místa, kde žijí nevzdělaní troglodyté s omezeným vnímáním světa, kteří, jak dokládají Sókratova slova, nejsou ochotni přijmout ideu, že svět mimo jejich jeskyni může být jiný, neřkuli lepší. Podle legendy o efeských sedmispáčích lze o jeskyni spíše přemýšlet jako místě, kam je možné utéci před pronásledováním a jako o místě, kde lze rozvíjet svou spiritualitu a dosáhnout osvětlení – jeskyně tedy dostává význam inspirace k hlubšímu poznání, takto ji pak v rámci islámu chápou súfiové. Je otázkou, zda lze i v Platónově podobenství chápat jeskyni jako místo duševního rozvoje. Zajímavým problémem je v jistém směru určitá symbolická podobnost obou příběhů, dnes lze jen těžko říci, zda nemohlo Platónovo podobenství o jeskyni být jedním ze základů, který posloužil jako inspirace v počátcích vzniku legendy o sedmispáčích – křesťanské i muslimské prameny tuto hypotézu kategoricky vyloučí aby legenda neztratila svůj náboženský rozměr a tudíž by přestala fascinovat věřící jako doklad božího zázraku. Pokud se však zamyslíme nad morálním postojem, se kterým Sókratés vypráví své podobenství Glaukónovi, je možné předpokládat, že právě podobenství o jeskyni mohlo být jednou z inspirací legendy o sedmi efeských mladících.

Résumé

Srovnání platónského podobenství o podzemní jeskyni s křesťansko-muslimskou legendou o sedmi spáčích z Efesu, porovnání obou textů je založeno na sogdijské variantě legendy a verzi obsažené v Koránu. Pro rozbor Platónova příběhu i křesťanské legendy bylo přistoupeno po rozboru obou děl, v případě podobenství o jeskyni byl celý text rozdělen na 4 interpretační roviny a přidána i pátá rovina v rovině polemiky nad Platónovým textem. Na základě rozboru Platónova podobenství pak následuje interpretace obou textů ve dvou autorem vytyčených rovinách.

Bibliografie

HUBER 1910

Michael Huber: Die Wanderlegende von der Siebenschläfern: eine literargeschichtliche Untersuchung. Leipzig (: Harrassowitz), 1910.

KOCH 1883

John Koch: Die Siebenschläferlegende, ihr Ursprung und ihre Verbreitung, eine mythologisch-literaturgeschichtliche Studie. Leipzig (: Reissner), 1883.

KORÁN:

Korán. V překladu Ivana Hrbka. Praha (: Odeon), 1991.

MCAULIFFEová 2001:

Jane Dammen McAuliffe (ed.): Encyclopaedia of the Qur'ān. Volume One, A – D. Leiden – Boston – Köln (: *Brill*), 2001.

PLATÓN:

Platón: Ústava. Praha (: *Οἰκουμένη*), 2005.

SIMS-WILLIAMS 1985:

Nicolas Sims-Williams: The Christian Sogdian Manuscript C2. Berliner Turfantexte XII, Berlin (: *Akademie-Verlag*), 1985.

SIMS-WILLIAMS 1998:

Nicolas Sims-Williams: Ephesus, Seven Sleepers of. In: *Ehsan Yarshater (ed.): Encyclopædia Iranica* [online; URL: <http://www.iranica.com/articles/ephesus>, cit. 25. 08. 2010]

ZARŠENÁSOVÁ 2001:

Zohre-ye Zaršenās: Qeṣṣe-ye aṣḥāb-e kahf be revāyat-e soydī. The Tale of the Sleepers of the Cave in Sogdian. In: *Nāme-ye farhangestān*, Vol. 5, No. 2. (Ser. No. 18), Tehrān (: *Farhangestān-e 'olūm-e Ĵomhūrī-ye eslāmī-ye Īrān*), 1380 (2001), str. 21-40, 3.

زهرة زرشناس: قصّة اصحاب كهف به روایت سغدی.
The Tale of the Sleepers of the Cave in Sogdian. نامه فرهنگستان ۲/۵ (مسلسل
۱۸)، تهران (: فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران)، ۱۳۸۰، ص. ۲۱-۴۰، 3.

7 kat wižtā wanda Yamlīkū wēšandī aβaz-q/βaryā
 8 māt wispyā mēθī wānō šīmārand kat δβāt ādē šu niyāδārt
 9 ət pand škarδārt kō x^ušēwanu sa- ət čānō mēδ ēšt šmārāzand
 10 ēs pašpātē γarf martoxmētī waxar čānō sanāzand kō βunā sa- ət
 11 wānō šīmārand kat āzāt-kārt xand kē čan x^ušēwana fəšmatēt kə-tand
 12 kat šan parēpand ət mazaxand yōnē ət namāč βarand ət tāpand xēpθ γrīw
 13 par šlībū tāpu ət θāβarand δurtā vew δβitīkī ət wānō wāβand kat
 14 ōxazēm žγārt čan Yamlīkū wyapatγate piδār pāt kəši/e ōštē/itē asti x^ušēwanī
 15 pēnamsā ət māx^w pačkastisq ❖ čānō mēδ ēšt mənāzand parēs
 16 Māres paskupē ət δātβar ət sāt awāzēt kō βunā sa- ət sōδ
 17 Yamlīkū pēnamsā čan wēšandī ət tīs kō βunā sa-

verso

2 wīdāsand ət γōβdyā parīwēdand
 3 aštayt kō martoxmēt sa-
 4 waxar ət tīsand βīrand
 5 āγratakya ət mēnand
 6 ət wāpatand m¹⁴ Māres paskupē
 7 ət šan namāč βarand par zāy wēšand ət xōštart ət sāt kaθe
 8 awāzēt čānō γōβdyā parwēδāzand kō Mšīhā' wēšandī xēpθāwand sa-
 9 kat ēžand βand par wēn wēδ wiδās-γōnu wēnāmandu ət mas kat
 10 wāβand wēšandī parēw ət sāt ēšt kē par Deqiyus x^ušēwanē mēθt
 11 kə-tand parīβērand kō Māres paskupē ət kō δātβart ət kō kāθe
 12 x^wəštart sa- ❖ ət yōnē əstānīk fəšamtē βa dan pōsta parēw kō
 13 Θε'odosiyus mazēx x^ušēwanu sa- ət mēδ nīštāyand kat žγārt āysāt
 14 təwa x^ušēwanəkyā ət wēnāt mazēx warčōnyā kē par təwa x^ušēwanəkyā
 15 mēθt maštāy xō βayē pāt nōšč žwānī wistāwe roxčnyāk čan
 16 kō māx sa- ət mu'tētī axaz-āmandē wītāp par
 17 kat nawēt βand ət čānō pətīγōš Θε'odosiyus
 18 ət čan āša čāpār pəšātē

¹⁴ Písmeno *m* je zde přebytečné.